

Ванда ВОЈВОДИЋ МИЦОВА
виши архивист
Историјски архив Зрењанин

УЛОГА И ОДГОВОРНОСТ АРХИВА У КРЕИРАЊУ ИСТОРИЈСКЕ СВЕСТИ НАРОДА

САЖЕТАК: Циљ рада је да покаже која је улога Историјског архива Зрењанин у формирању историјске свести наших суграђана и на који начин их упознаје мо са знаменитим личностима и догађајима који су обележили историју нашег града. У раду ће бити речи о едукативној улози архива у изграђивању националног идентитета, живљењу у мултинационалној средини и креирању свести о значају историјских догађаја која су се догодили на овим просторима. Улога архива је да покаже како се кроз историју града борило за своја права, језик, културу и све то кроз документа која сведоче о томе. У раду ће бити речи и о томе како се негује култура сећања на догађаје из Првог светског рата (Први српски народни одбор формиран је у нашем граду 31. 10. 1918. године) као и која је улога и одговорност нашег архива у тренутно актуелној иницијативи за промену назива града Зрењанина у Петровград.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: историја, национална свест, архив, култура, Зрењанин, Петровград, Први светски рат, Српски народни одбор.

Увод

Реч *историја* некада подразумева прошлост, некада развитак људског друштва, некада школски предмет, некада књигу која садржи чињенице и тумачење прошлости, некада струку која се студира на факултетима. Реч историја не значи само прошлост, већ значи човечанство у свим временима. Због тога није ни јасан сам појам „историјска свест“.

Када кажемо историјска свест, требало би да мислимо на свест која је настала под утицајем традиције и васпитања у духу одређене културе, а не на сазнања до којих смо дошли читањем историографских дела. Развијање историјске свести помаже појединцу да схвати политичке, друштвене и културне појаве.

Када се код појединаца створи осећај за постојање прошлости, садашњости и будућности, историјска свест треба да му пружи представу о његовом постојању у одређеном времену. Историја као наука која има за-

атак да реконструише и тумачи прошлост људи на објективан и научно заснован начин има пресудну улогу у формирању историјске свести. Због тога је битно проучавати завичајну историју.

Појединци и колективи треба да настоје да унапреде своју историјску свест тако што ће је учинити тачнијом, истинитијом. Најбитније од свега је да шири јавност спозна дужност да заштити и сачува културна добра, јер ћемо само на тај начин изменити однос према историјском наслеђу и историјској свести.

Архиви у Републици Србији, као установе културе у којима се чува непроцењива архивска грађа од регионалног и националног значаја, чине основу за неговање историјског памћења нашег народа, па су самим тим архиви и изворишта националног идентитета.

Треба променити историјску свест нашег схватања и доживљавања традиције, заступања националних интереса и обликовања националног идентитета.

Историјски архив Зрењанин чува архивску грађу која је категоризована као грађа од изузетног и великог значаја. Ови писани историјски извори који се чувају у нашим депоима често превазилазе локални карактер. Поред основне делатности која подразумева прикупљање, заштиту, сређивање и чување архивске грађе, архиви имају одговорност и обавезу да ове вредне писане изворе брижљиво чуване у нашим депоима публикују и представе јавности путем изложби, као и да буду од користи научној и широј јавности.

Архиви треба да искористе документа за подизање културног нивоа грађана и историјске свести, и то путем изложби, публикација, јубилеја, годишњица, организовањем посета архиву... Јавност ће на тај начин бити упозната са значајем архивске грађе и начинима за њено коришћење. Архиви би требало да буду организатори стручних скупова, да промовишу књиге које се баве историјом, да јавност упознају са својом грађом путем стручних часописа... Наравно, у овом времену битно је промовисати архив и архивску грађу и путем друштвених мрежа, јер ће се на тај начин лакше допрети до млађе популације.

Архиви на формирање историјске свести могу утицати самостално, својим партиципиранијем у културном животу грађана, или у сарадњи са осталим установама културе, и то тако што ће одређене историјске теме, догађаје, збивања или личности презентовати путем одређених форми деловања (тематских научнопопуларних брошура, изложби, расправа, предавања, реферата). Најчешће се та сарадња остварује са музејима и библиотекама.

Један од значајних облика деловања на формирање историјске свести је и упознавање ђака и студената, па и млађих генерација са архивском грађом. Њих првенствено треба упознати са архивском грађом локалног карактера, пружајући им тако увид у историју града и средине у којој живе. На тај начин ће се и код њих развити позитиван однос према неговању културних добара, подстаћи истраживачки дух и створити представа о прошлости, развити свест о целовитости историје, сазнање да смо сви део једног историјског тренутка који је повезан са прошлошћу и са будућношћу. Историјску свест код ученика треба заснивати на научно утврђеним чињеницама и на научном размишљању, али да би се то реализовало, потребно је да и сами професори односно наставници који им предају имају развијену историјску културу и свест.

Телевизијске и радијске емисије су такође погодан облик за утицај архива на формирање историјске свести, јер се путем тематских, документарних и других емисија могу представити значајна документа из националне или локалне историје.

Веома је битно да широка јавност сазна за постојање нашег архива и архивских фондова и збирки које поседујемо, да уз њихову презентацију пробуди интерес за историју нашег града, и да се тим путем посредно развија историјска свест о значају архивске грађе и прошлости нашег града.

Из више разлога мали број наших суграђана зна шта се десило у нашем граду пре сто година. Историјски архив Зрењанин као установа културе требало би да код наших суграђана формира историјску свест о значају нашег града у стварању краљевине СХС, односно о присаједињењу Баната, Бачке и Барање Краљевини Србији 1918. године. Наша установа је свакако најкомпетентнија да формира историјску свест наших суграђана о догађајима пре тачно једног века јер у својим депоима чува архивску грађу која сведочи управо о том периоду.

Први светски рат

Аустроугарска је за убиство Франца Фердинанда на Видовдан 1914. године у Сарајеву оптужила и два наша суграђанина. Тако је др Емил Гаврила оптужен за велеиздају само зато што је један део живота провео у Босни, а Ђорђе Рашић Раша ухапшен је под сумњом да је умешан у атентат само зато што је његов брат, иначе Загребчанин, био у Сарајеву у време атентата. Осим поменуте двојице на самом почетку рата интернирани

су и најугледнији Срби. Интересантно је да су интерниране и неке жене.¹ Међу њима су биле најпознатије Олга Гаврила и Албина Обремски, која уосталом није ни била српског порекла. Овакав однос државе према Србима у неку руку одредио је и судбину Баната. Многи Срби из нашег града нису желели да ратују за Аустроугарску, па је тако дезертерство постало нормална појава.

Најхрабрији наши суграђани чак су се и пријављивали као добровољци у српску војску, попут Милана Петровића, који се борио на Добруци² и Милоша Стефановића, који је у Србију пребегао 1914. године и са српском војском повлачио се преко Албаније на Крф.³

Међу њима је било и војника других националности, нпр. аустроугарски официр Игњат Кирхнер, родом из Ечке.⁴ Две стотине наших суграђана добровољаца борило се на Добруци, а седамдесет деветоро на Солунском фронту. Нису сви наши житељи ратовали пушком, већ су се неки борили и пером, као нпр. Тодор Манојловић, књижевник, који је из Фиренце отишао на Крф, где је почео да ради као редовни сарадник „Српских новина“ и „Забавника“ све до краја рата 1918. године.

Пробојем Солунског фронта и капитулацијом Бугарске и Турске отворило се питање опстанка Аустроугарске. У нашем граду основан је 31. 10. 1918. године Српски народни одбор. Формирали су га др Андрија Васић, прота Жарко Стакић, поп Драгутин Мојић, Живко Терзин, Милан Ракић, Паја Ристић, Светозар Исаковић, Јефта Вуков и др Славко Жупански. За председника овог одбора изабран је др Андрија Васић. Циљ овог одбора био је преузимање власти у граду и присаједињење Баната Краљевини Србији.⁵ Пошто је град био мултинационалан, није се знало којој ће држави припасти након слома Аустроугарске, 03. 11. 1918. године.

¹ Милан Ђуканов, *Први Српски народни одбор 1918*, ИП Београд, Зрењанин, 2010, стр. 29, 30.

² ИАЗ, Ф. 667, Драгољуб Чолић, (1908–1982), 1888–1982, арх. број 2662, кутија број 18.

³ ИАЗ, Ф. 667, Драгољуб Чолић, (1908–1982), 1888–1982, арх. број 2914, кутија број 19.

⁴ Мр Адам Стошић, *Велики дани Србије 1914–1918*, Крушевац–Београд, 1994, стр. 417.

⁵ Милан Ђуканов, *Први Српски народни одбор 1918*, ИП Београд, Зрењанин, 2010, стр. 31–38.

Записник

редилузе лесной красной пародной погодобора, одржате у Вел. Берекеру, 2/16.
новиembra 1918. године.

Председа: др. Павко Мухомов, председник
Белги: Бранислав Тепашић, председник.

Присутствующие:

[illegible]

Ex. 1.

Гр. Андрија Ванић предао је др. Раавка
Миланковићу за предгедника нове политичке
омишљине, што је прихватио са увривком
„Никога прихваћати“.

Решено је: предлој г. др. Ф.
Васића подготвор једногласно усвоји
и др. Јованка Жуљановић дала за
председника листе политичке ратне
не брига Вел. Вокрејева.

Gr. 2

Др. Равно Мушавки заузимајући
предпретимљиво место захваљујући се на
покојеном поверљиву и узашко предање,
да се досадашњи предпретимљиву др. Подрији
Вашинку на редовно досадашњи раду

Записник са седнице Српског народног одбора 2/15. 11. 1918.
(Ф. 486 Српски народни одбор Велики Бечкерек 1918–1919)

Важно је напоменути да је то био први одбор на територији данашње Војводине. Преузимањем свих полуга власти у граду Српски народни одбор је практично постао паралелна власт. Српски народни одбор упутио је изасланство српској војсци са позивом да дође у Велики Бечкерек.

Бригадни пуковник Драгутин Ристић на челу Гвозденог пука „Књаз Михајло“ 17. 11. 1918. године, на одушевљење српских житеља, улази у град. У међувремену, по бечкеречком моделу, широм Баната, Бачке и Барање ничу народни одбори, а централни се налазио у Новом Саду. На Великој народној скупштини у Новом Саду 25. 11. 1918. године одлучено је да се Банат, Бачка и Барања присаједине Србији.

После Другог светског рата комунистичка власт трудила се да умањи све слободарске тековине које нису биле везане за комунистичку партију, тако да се и ови догађаји све до 90-их година прошлог века нису изучавали.

Улога нашег архива у презентовању ових историјских чињеница, а тиме и формирању историјске свести јесте да на научној основи, путем писаних извора ове догађаје приближи нашим суграђанима. Сви ови наведени историјски догађаји и подаци о личностима могу се путем наше архивске грађе документовати. Користећи личне фондове *Ф. 43 Емил др Гаврила* (1861–1933), 1890–1933; *Ф. 34 Тодора Манојловића, књижевника* (1883–1968), 1902–1968; *Збирку фотодографија* 1890–2003; *Ф. 486 Српски народни одбор Велики Бечкерек 1918–1919*, као и остале фондове који се односе на ову тему, ове године 17. 11. 2018. године Историјски архив Зрењанин ће у сарадњи са Народним музејем из Зрењанина отворити изложбу под називом „Средњи Банат на крају Великог рата“.

Изложба је од великог значаја за ширење свести о неговању културе сећања и памћења на славне и тешке догађаје из наше националне историје (који су у једном временском периоду били неправедно занемарени), као и едукацији младих нараштаја о очувању националне свести и идентитета. Осим локалног и регионалног предзнака, ова изложба има и национални значај, јер су Срби из средњег Баната у судбоносним догађајима ослобођења и уједињења Срба и осталих југословенских народа дали немерљив значај.

Изложба је намењена свим старосним категоријама, јер је својом садржином једнако важна за све: за оне старије, да се подсети и не забораве, и за оне млађе, да науче и не забораве. Такође је намењена и стручној и широј јавности.

Ово ће бити прилика да грађанима, ђацима, студентима и стручној јавности презентујемо фотографије, плакате, новине из тог времена, као и документа која сведоче о тим догађајима. Тако ће се много лакше створи-

ти слика и код становништва формирати свест о том времену. Грађанима ће уз помоћ ових писаних историјских извора и илустративног материја изложба дочарати период од 1914. до 1918. године, догађаје и личности које су га обележиле. На тај начин створиће се свест о важности тих догађаја не само за наш град и Банат већ и за данашњу Војводину.

Наставници и професори историје ће моћи овом приликом да се више посвете локалној историји и да доведу ђаке на ову изложбу. Осим ове изложбе, у изградњи историјске свести о важности ових догађаја битна су и предавања наставника у школама, опет на основу наше архивске грађе.

Битно је да се и путем медија, који могу на најсликовитији начин јавности да прикажу најбитнија документа, посведочи о овом периоду.

Наша улога као архива је да све оно што сведочи о овом периоду на што је могуће више начина презентујемо јавности, која треба на основу тих изнетих чињеница да формира историјску свест о догађајима у нашем граду, који свакако превазилазе локални карактер. Уз помоћ архивске грађе треба створити слику како је српски народ живео у том периоду, како се борио за своја права, како су интернирци боравили у логорима и какав је треман био према њима. Неопходно је створити слику колика је била жеља за присаједињењем матици Србији и колику су појединци цену платили због те борбе.

Један од начина формирања историјске свести је и презентовање писаних историјских извора из тог времена кроз публикације. Једна од тих публикација настала је на основу наше архивске грађе, и то је књига Милана Ђуканова „Српски народни одбор у Великом Бечкерек у 1918. године“. Књига је настала на основу фонда *Ф. 486 Српски народни одбор Велики Бечкерек 1918–1919.* и истраживања о личностима која су била од изузетног значаја за формирање тог одбора и које су обележиле борбу за ослобођење. Она је изузетно важан облик деловања на формирање историјске свести јер сведочи о догађајима који су веома важни за историју српског народа.

Приликом презентовања свих ових догађаја битно је држати се научно доказаних чињеница и све документовати архивском грађом. Архив, осим што има обавезу да јавност упозна са архивском грађом која сведочи о овом периоду, има улогу да формира историјску свест о важности тих догађаја. Архив има и велику одговорност да веродостојно презентује документа, и то на научној основи. Све чињенице треба презентовати на јасан и прецизан начин.

Наш је избор, али и велика одговорност то на који ћемо начин презентовати архивску грађу. Наша одговорност је да све оно што сведочи о том

времену широј јавности прикажемо непристрасно, искључиво се водећи писаним историјским изворима, а не слободним тумачењима. Наш начин презентовања ових догађаја мора бити одговоран како би млађе генерације створиле слику о догађајима, личностима, друштвеним и политичким приликама из тог времена.

Промена назива града Зрењанин у Петровград

Последњих година у граду и шире води се бурна полемика око имена Зрењанина. Најактивније у сучељавању аргумената су разне невладине организације, удружења и утицајни људи на локалу, који са историјом као струком немају баш много везе. Најкомпетентнија да да своје мишљење у овом случају морала би свакако бити институција као што је Историјски архив Зрењанин. На бројним трибинама одржаним на ову тему ретко где су се појављивали историчари, а и ако би се појавили, већина њих није се држала историјских чињеница, већ су заговарали неку од опција на основу свог идеолошког опредељења.

Интересантно је да ниједна страна није консултовала Историјски архив Зрењанин. Након бурних расправа вођених на трибинама и медијима, а поготово на друштвеним мрежама, градоначелник је затражио мишљење о начину промене назива града од Министарства државне управе и локалне самоуправе. Историјском архиву Зрењанин је такође послат допис у којем се захтева да се све релевантне чињенице, тј. архивска грађа о промени назива града доставе Градској управи Зрењанин.

Наш град први пут спомиње се у XIV веку под именом Бечкерек. То име у неколико варијација (Бечкерек, Нађ Бечкерек, Грос Бечкерек, Велики Бечкерек) користило се све до краја Хабзбуршке монархије. Лингвисти до дан данас нису успели да се сложе око значења те речи, па чак ни око тога из ког језика она потиче.

Уласком Бечкереча у Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца 1918. године постаје актуелно и питање имена града. На седници градског већа одржаној 29. септембра 1934. године, на предлог градског већника и народног посланика др Тоше Рајића, једногласно је одлучено да град више не носи име везано за државу која више не постоји, него да из пијетета према најпопуларнијем српском владару, тада већ покојном краљу Петру I Карађорђевићу Ослободиоцу, понесе име Петровград. Петог марта наредне године указом краљевских намесника град званично добија име Петровград.

ЗАПИСНИК

ванредне свечане седнице пленума градског народног одбора гр. Петровграда, одржане дана 2.-октобра 1946 године у 10 часова .- у свеченој сали О.Н.О. у Петровграду.-

Присутни: Воја Бошњак, Др.Борислав Вуков, Славко Кирћански, Драгољуб Радичевић, Микша Сељи, Ђерђ Сабо, Др.Јожеф Варади мл., Чеда Цв. Паја Попов"Пелин", Радивој Козловачки, Љуба Миланов, Милош Сављевић, Жива Тадин, Милован Петровић, Ана Фаркаш, Радивој Му. Веселин Гроздано, Јаница Цветков, Јанко Тот, Иван Гроздано, Светозар Радванчевић, Коста Ранков, Ђица Станковић, Славко Пеи. Бранко Деспотов, Емилија Коларов, Тока Николић, Душан Табакс. Вика Манчић, Рада Цвејанов, Турчин Славко"Вошко", Милин Мила. ле", Цветков Светозар, Воја Коларов, Јенецков Душан, .-Такође присутни од стране О.Н.О.Титин Воја и Иванчевић Никола.-

Дневни ред: Промена досадашњег имена града Петровграда.-

Претседник Кирћански Славко отвара свечану седницу, пошто преи по установљава да је дошао довољан број одборника (35) на седницу ва ношеће правоваљених закључака. (дошло је 35 одборника од укупног броја) Претседник Славко Кирћански отварајући седницу поздравља представнике О.Н.О.Титин Воју претседника и Иванчевић Николу секретара. Кратким и ерним речима осврће се на важност данашње седнице. "Овај дан је достој ко важан-рекао је Кирћански. Прво што се прославља двогодишњица ослоб дења нашег града, и друго што треба да да се сбирне и последњи остата монархистичке владавине који нас је потсећао у нашем граду. Наш је гра нисао своју историку прошлост! Име нашега града везано је за име које утићетавало и злостављало наше радне народне масе. Када узмемо у обзир ову чињеницу с једне стране, и с друге стране да ми имамо наше синове који су се достојно борили за братство и јединство наших народа, за сл боду достојну човека, ми нећемо дозволити да наш град носи име које је везано за име утићетача! Ради тога предлажем да наш град добије име засл женог борца за права и слободу народа, познатог борца још из доба старе Југославије, а још познатијег руководиоца и организатора оружане борбе противу окупатора не само у Банату већ и у читавој Војводици ЖАРКА ЗРЕ ЂАНИНА - УЧЕ.- Ради тога предлажем да се наш град зове: ЗРЕЊАНИН ! Да би обрзаложио овај свој предлог претседник Славко Кирћански у кратки поетезима изнео је заслуге и рад Жарке Зрењанина-Уче, због којих је добио признање и на највишем месту и проглашен за народног хероја.-

По овом предлогу претседник је после тога отворио дискусију.-
Друг Жива Тадин: у име радника и намештенника изјавио је, да је пресрећан што може да извести радни народ града, да наш град носи име човека који је св свој живот посветио народу и за чија је права и слободу и свој живот жртвовао Жарка Зрењанина Уче. Слаже се са предлогом претседника Кирћанског.

Друг Миланов Љуба, у име земљорадника и сељачке класе изјављује да је срећан што ће наш град носити име Зрењанин, и да ће сељачки сталеш ово најискреније поздравити. Слаже се са предлогом о промени имена.

Друг Гроздано Иван, у име омладине града изјављује, да се слаже са предлогом о промени имена. Омладина ће са срца поздравити ову промену имајући у виду да је народни херој Зрењанин био њен вођа и организатор у оружаном борбу противу окупатора у Банату.

Друг Петковић Славко

изјављује да се слаже са предлогом о промени имена града али иједно предлаже да се и називи улица измене.

./.

Записник са ванредне свечане седнице градског народног одбора 2. 10. 1946.
(Ф. 160 Народни одбор општине Зрењанин (1944-1963) 1941-1957)

По уласку нацистичких трупа у град 1941. године долази опет до промене имена. Град се за време немачке окупације називао Грос Бечкерек. Интересантна је чињеница да су нацисти, кад би се обраћали житељима српске националности, а то је увек било искључиво на српском језику и ћириличним писмом, користили назив Петровград. Оба антифашистичка покрета отпора у граду користила су назив Петровград.

По ослобођењу града од стране Црвене армије, 02. октобра 1944. године, граду је враћено име Петровград. Међутим, две године касније на исти дан граду је име промењено у Зрењанин, по народном хероју из Избишта Жарку Зрењанину. Град се тако зове и данас, међутим, по паду комунизма крајем прошлог века појавило се више иницијатива политичких странака и удружења грађана да се граду врати име Петровград.

Интересантно је да ниједна странка нити удружење грађана никада до сада нису званично поднели иницијативу да се граду промени име у Бечкерек. Присталице промене имена града у Бечкерек, иако малобројне, веома су агилне и појављују се на свакој трибини, а поготово на полемикама које се воде путем друштвених мрежа.

Из свих ових полемика дошло се до фрапантних података – да велики број наших суграђана слабо познаје личности и догађаје који су обележили историју прошлог века, а поготово локалну историју.

Историјски архив Зрењанин не поседује писане историјске изворе о имену Бечкерек, осим литературе у којој се спомиње. Поседујемо посредне историјске изворе о овом називу града.

Што се тиче имена Петровград, постоји документ којим се покреће иницијатива о промени назива града и сам и записник са седнице на којој је извршена промена.

Такође поседујемо записник са седнице на којој је име града Петровград промењено у Зрењанин.

Из свега се може закључити да наши суграђани немају изграђену историјску свест о локалној и о националној историји, па би у сарадњи са осталим установама културе, локалном самоуправом, основним и средњим школама требало путем трибина, изложби, предавања, брошура, уз широку подршку локалних медија порадити на изграђивању историјске свести код народа по том питању, нарочито код младих.

Наш задатак је да на основу релевантних историјских извора створимо праву слику о овом питању.

Закључак

На основу свега изнетог можемо закључити да Историјски архив Зрењанин треба да се што више укључи у едукацију млађих генерација, а ту првенствено треба обратити пажњу на предавања у средњој школи. У наставу историје на том узрасту треба укључити и лекције везане за локалну историју.

Таква предавања требало би првенствено држати у просторијама архива, где би ђаци могли да виде оригинална документа, фотографије, новине, карте, планове и друга документа која сведоче о личностима и догађајима из одређеног периода. На тај начин ученици ће лакше створити слику о битним датумима, догађајима и личностима из прошлог времена и тако развити историјску свест и изградити свој национални идентитет. Тако ће научити да поштују туђу традицију и историју, а самим тим и своју. Такође, научиће да цене борбу и залагање за идеје.

За старију генерацију треба приређивати изложбе и предавања да би освежили своје сећање и знање из локалне и националне историје. Све то треба да буде документовано путем архивске грађе, која у неку руку говори сама за себе.

Треба путем докумената, што непристрасније, утицати на формирање историјске свести и националног идентитета.

Vanda VOJVODIĆ MICOVA

THE ROLE AND RESPONSIBILITY OF THE ARCHIVES IN
FORMING HISTORICAL AWARENESS OF THE PEOPLE

Summary

The main purpose of labor is to show which is the role of Historical archives of Zrenjanin in forming historical awareness of our fellow citizens, how to get to know them with the famous people and events that marked the history of our city. Labour content is also about educational role of the archives in building national identity, living in a multinational environment and in creating awareness about significance of historical events that took place in this region. The role of archives is to show us, how through the history of the city it fought for its rights, language, culture and all that is shown through documents that testify to it. The labour will also discuss the culture of remembering the World War I events(the First Serbian National Committee was formed in our city on October 31, 2018), as well as the role and responsibility of our archives in the current initiative for changing the name of the city of Zrenjanin to Petrovgrad.